ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqichlari bo'yicha)
13.00.07 Ta'limda menejment
13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

№4(3)
2026

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 316 sahifa,
16-aprel, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:
Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician
Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Shermuhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi O'zbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics
Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences
Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:
Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:
- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):
- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA SODERJANIE CONTENTS

MUNDARIJA

Raqamli savodxonlikni rivojlantirishda sun'iy intellekt vositalarining pedagogik va metodologik imkoniyatlari ... 10
Shermanova Feruza Djumaboyevna

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarining boshqaruv madaniyati ... 15
Xurramov Anvar Vafoqulovich

5–7 yoshli bolalar jismoniy rivojlanishida futbol o'yin elementlarining pedagogik ahamiyati ... 19
Olim Ziyoyev Toshpulatovich

Bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish usullari ... 23
Ashirov Abdirashid Ravshanovich, G'ulomova Durdona Shovkat qizi

Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasi ... 26
Ashirov Abdirashid Ravshanovich, Olimjonova Humora

Algebra va funksiya: SAT matematikasining asosi ... 30
Abdullayev G'ayratjon Mutalipovich

Psixologik savodxonlikning psixologik xizmat samaradorligini ta'minlashdagi nazariy va amaliy asoslari ... 34
Fayzullayev Mirzaodil Mirzamurodovich

Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarda pedagogik odobni rivojlantirish muammosi ... 40
Fayzullayeva Feruza Aktamjon qizi

Yosh oilalarning mustahkamligiga zamonaviy axborot vositalaridan foydalanishning ta'siri ... 44
Kushakova Nargiza Islambaevna

Strategic Educational Management: Methods for Improving Teaching and Learning Outcomes ... 47
Majitova Munisa Oybek qizi

Talabalarda ijodiy qobilyatlarni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari ... 51
Normurodova Qunduz Tursun qizi

Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish ... 54
Nurmaxmatov Lutfulla Abduxomid o'g'li

Savod o'rgatish davrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi ... 58
Po'latova Sitora Olimjonovna

Yosh sportchilarni tarbiyalash va huquqiy himoya qilishning pedagogik mexanizmlari ... 62
Rahmonov Amirshoh Abdumuxtorovich

Bo'lajak kimyo o'qituvchisining metodik tayyorgarligini takomillashtirish ... 66
Shomurotova Sh. X.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodika asoslari ... 70
Shukurova Zarina Mirobid qizi, Mambetova Lobar Mirzavali qizi

Raqamli savodxonlikni rivojlantirishda sun'iy intellekt vositalarining pedagogik va metodologik imkoniyatlari ... 73
Shermanova Feruza Djumaboyevna

Bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-emotsional kompetentligini rivojlantirishda art-pedagogik texnologiyalar ... 77
Suvanova Kamola Raimqul qizi

O'quvchilarning mustaqil fikrlash samaradorligini oshirishda muammoli ta'lim texnologiyasining o'rni ... 81
Zikriyoyeva Feruza Sadullo qizi

Обучение основам ультразвуковой диагностики с использованием метода "Каждый учит каждого" ... 85
Набиев Абдулло Абдувохидович

To'lepbergen Qayipbergenov asarlarida komil insonni tarbiyalash masalalari ... 88
Xabibnazarova Saiyra Baxitbayevna

Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" asari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy fazilatlarni shakllantirish 91
Karamatova Dilfuza Sadinovna, Mahmudova Niginabonu Mizrof qizi

Ekologik muammoli vaziyatlar orqali kimyo fanida kreativ tafakkurni rivojlantirish metodikasi....96
Ibodullayeva M. I., Dinnazarova F. S.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'limni tashkil etish metodikasi 101
Saydullayev Zafar Erkinovich

Talabalarni milliy hunarmandchilik vositasida samogen tarbiyalashda tarixiylik tamoyili....104
Allanov Shuxrat Qilichovich

"Harry Potter" asarining o'zbekcha tarjimasida stilistik vositalarni qayta yaratish masalalari....108
Fayziyev Baxodir Baxshilloyevich

Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini o'stirishning integratsiyalashgan texnologiyalaridan foydalanish....112
Imamova Nilufar Zabiyxulla qizi, Nurmatova Gulchexra Baxadirovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodik asoslari 116
Shukurova Zarina Mirobid qizi, Mambetova Lobar Mirzavali qizi

Maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash 119
Eshonqulova Ma'suda Habibovna

Yosh oilalarda nikoh barqarorligini ta'minlovchi psixologik omillar 123
Islomova Ozoda Isomiddin qizi

Aqliy rivojlanishida orqada qolgan bolalarni inklyuziv ta'limda o'qitish metodologiyasi 127
Abdullayeva Maftuna

Maktabgacha ta'lim tashkilotida xavfsiz psixologik muhit yaratishning pedagogik ahamiyati 131
Turayeva Gulchexra Urayimovna, Ziyaeva Umida Xolmat qizi

STEAM asosida kollaborativ ta'lim muhitida metakompetensiyalarni rivojlantirish....135
Axmadova Malika

Yosh sportchilarni sportga yo'naltirish va sportchilarni tanlash muammolari (futbol sport turi misolida) 139
Xotamov Jaloliddin Xusnitdin o'g'li

Biologiyada amaliy tajribalar o'tkazishning zamonaviy virtual yechimlari....143
Mirzayeva Nodira Abduxamidovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyati....146
D. P. Xodiyeva, M. Sh. To'rayeva

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni shakllantirish metodikasi (texnologiya darslari misolida) 150
Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Jurayeva Ozoda Ortiq qizi

Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'rgatishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish....154
G'. Yu. Eshmirzayev

O'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda kimyo ta'limining o'rni va o'ziga xos jihatlari....157
Kamolova Nargiza Ibragimovna

Bilingvizm (ikki tillilik) sharoitida o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari 161
Mapruza Embergenova

Zamonaviy jamiyatda gender sotsializatsiyasi va psixologik jins xususiyatlari: maskulinlik, femininlik va androginlikning empirik tahlili 167
Nasrullayeva Asolat Abdumalik qizi

Bo'lajak muhandislarda chiziqli tenglamalar sistemalari va ularning amaliy tatbiqlarini o'qitish haqida 171
Qushmurotov Umurbek Ibadillayevich

Bo'lajak tibbiyot xodimlarining xorijiy til kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlari natijalari 177
Raximova Nigora Atakulovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'p ma'noli so'zlar ustida ishlash orqali nutqiy qobiliyatini rivojlantirish .180
Xo'jayeva Durdonaxon Maqsud qizi, Rustamova Zulfiya Xolmirzayevna

Pul qadriyatining o'smirlik davrida shakllanishiga ta'sir etuvchi milliy, ijtimoiy va psixologik omillar: iqtisodiy ijtimoiylashuvning psixodinamik yondashuvda tahlili....184
Xolmuratova Mahbuba Maxmudovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O'smirlarda koping xulq-atvor shakllanishida ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarning psixologik xususiyatlari 189
Yarmatova Sanobar Jo'rayevna

Raqamli ta'lim muhitida talabalarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda interfaol metodlar 193
Norquvatova Diyora Davron qizi

Teatr texnologiyalarini maktabgacha ta'limga integratsiya qilishning pedagogik shartlari 197
Abdullayeva Aziza Abdurazzoq qizi, Salimova Dilmira Farxodovna

Системно-функциональное моделирование и эмпирический анализ нравственно-волевой детерминации в профессиональной деятельности военнослужащих 201
Зохиров Нодирбек Улугбекович

Kimyo fanini o'qitishda muommali ta'lim metodining o'rni va amaliy ahamiyati 205
Kultayev Kuzibay Kazakbayevich

Rolli o'yinlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni erta kasbga yo'naltirishning pedagogik shart-sharoitlari 209
Niginabonu Fayzullayeva

Boshlang'ich sinflarda PIRLS va TIMSS talablariga mos ta'lim texnologiyalarini qo'llashning didaktik asoslari 214
Qurbonova Maxtuma Fazliddinovna, Mamedova Maxfuza Erkinovna, Omonova Gulandom Davlatovna

Raqamli texnologiyalar vositasida virtual laboratoriyalarni o'qitish 219
Tilovova Turdixol Baratovna

Hosila va uning tadbiqlarini o'rgatishda zamonaviy yondashuvlar 222
Absamatov Zuxriddin Axmad o'g'li

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining diskursiv kompetensiyasini shakllantirish texnologiyalarini amaliyotda qo'llash usullari 228
Dauletnazarova Ainura Kayirbaevna

O'quvchilar o'rtasida bullingni oldini olish va pedagogik-psixologik omillarni bartaraf etish yo'llari 233
U. A. Alibayeva

Yosh avlodning milliy tarbiyasini shakllantirishda xalq pedagogikasining pedagogik-psixologik mexanizmlari 236
O. K. Kadambayeva

Bo'lajak logopedlar rinolaliyani og'ir nutq nuqsoni sifatida o'rganishda qo'llaniladigan topshiriqlarning ahamiyati 240
Achilova Sevara Djasirkulovna

Tarjima mashqlari orqali nemis tili (DaF) darsida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish 243
Musayeva Guzal Ne'matillayevna

O'tkir Rahmat she'rlari lingvopoetikasi 247
Xoldarova Gulchehra Tajibayevna

Проблемы и тенденции развития грамматики русского языка 250
Юлдашев Баходир Бекмуратович

O'smir taekvondochilarning qo'l-oyoq kuchining an'anaviy mashg'ulotlar davomida o'sish sur'ati 253
A. X. Norov

Инновационные педагогические технологии в преподавании русского языка и проблемы повышения качества подготовки кадров 259
Адилова Солияхон

Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qobiliyatlari va imkoniyatlarini rivojlantirish 263
Muminjonova Muhayyo G'ulomovna

Nutqning ijtimoiy-psixologik va lingvistik xususiyatlari 268
Sh. I. Nurmatova, G. B. Xujamova

Boshlang'ich sinflarda kreativ ta'lim muhitini shakllantirish va o'quv materiallarining ahamiyati 271
Abdullayeva Uljalg'as Tulegen qizi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida shaxsiy pedagogik kompetensiyani aniqlash metodologiyasi 274
D. O'. Yo'ldosheva, J. A. Jovliyev

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga badiiy adabiyot vositasida
ijtimoiy xulq madaniyati bilan tanishtirishning ahamiyati..........278
Daminova Shoxista Farxodovna

Using the Method of Mnemonics in Teaching English Idioms:
Enhancing Retention and Comprehension in EFL Learners 281
Dusmamadova Gulsum Shukhratovna

Sun’iy intellekt asosida shaxsiylashtirilgan matematika ta’limining o‘quvchilar natijalariga ta’siri 284
Jurayeva Gulshanoy Turdiyevna

Talabalarda sanogen tafakkurni rivojlantirishda axborot oqimlarining ijobiy ta’sirlari..........288
Karimova Umida Alijon qizi

Viruslar replikatsiyasining molekulyar asoslari va uni o‘qitishda “Case-study” metodining samaradorligi.....293
O‘. E. Xo‘janazarov, B. B. Ishmo‘minov, M. Fayzieva, M. Xayitmuratova

Psixodiagnostik metodikalar asosida talabalarning xarakter aksentuatsiyasining
gender farqlarini o‘rganish..........298
Sh. Allanazarova, R. Janabaeva

“Muhofazaga olingan hududlar” modulidan talabalarning bilimini nazorat qilishga
mo‘ljallangan nostandart testlardan foydalanish metodikasi 301
Saidmuratov Shoxid Xusanovich, Ishmo‘minov Bobur Botir o‘g‘li,
Abduvohidova Madina Ilhomjon qizi, Matkomilova Feruza Xasan qizi

Ergonomik yondashuv asosida registrator ofisi ish jarayonlarini modellashtirish va takomillashtirish 307
To‘xtamurodov Azizbek Azimjon o‘g‘li

Sport turlarini tasniflash va sport mashg‘ulotlarini kompleks monitoring qilishning
ilmiy-metodologik asoslari 311
Ilhomjon Axmedovich Tursunaliyev

BO'LAJAK LOGOPEDLAR RINOLALIYANI OG'IR NUTQ NUQSONI SIFATIDA O'RGANISHDA QO'LLANILADIGAN TOPSHIRIQLARNING AHAMIYATI

Achilova Sevara Djasirkulovna
"Maxsus pedagogika" kafedra p.f.f.d (PhD), dotsent
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Bo'lajak logopedlar tomonidan rinolaliyani og'ir nutq nuqsoni sifatida o'rganishda qo'llaniladigan topshiriqlarning ahamiyati yoritilgan. Rinolaliya bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinib, topshiriqlarni bajarish jarayonida olib boriladigan metodik ishlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: rinolaliya, nutq nuqsoni, logopediya, logoterapiya, artikulyatsion mashqlar, nutqning fonetik yo'nalishi.

Abstract: The importance of tasks used by future speech therapists in studying rhinolalia as a severe speech disorder is examined. Scientific research on rhinolalia is analyzed, and methodological aspects of task implementation are described.

Key words: rhinolalia, speech disorder, speech therapy, logotherapy, articulation exercises, phonetic orientation of speech.

Аннотация: Раскрывается значимость заданий, применяемых будущими логопедами при изучении ринолалии как тяжелого нарушения речи. Проанализированы научные исследования, посвященные данной проблеме, а также освещены методические аспекты выполнения заданий.

Ключевые слова: ринолалия, дефект речи, логопедия, логотерапия, артикуляционные упражнения, фонетическая направленность речи.

KIRISH

Ta'limning rivojlanish bosqichlari doirasida o'sib kelayotgan yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash maqsadida davlatimiz tomonidan katta islohotlar olib borilmoqda. Oliy ta'limda yoshlarning o'z kasbi va qiziqishlari bo'yicha ma'lumotlarni o'zlashtirishi, o'quv jarayonida va amaliy mashg'ulotlarda yangi mavzuning chuqur o'zlashtirilishida o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlar ham katta rol o'ynaydi.

Pedagogikadan ma'lumki, nazariy egallangan bilimlar amaliyot bilan mustahkamlanadi, shuningdek, berilgan topshiriqlarning to'g'ri bajarilishi va ularning talaba tomonidan taqdim etilishi bu bilimlarning qay darajada egallanganligidan dalolat beradi.

Bugungi kunda bo'lajak logopedlar og'ir nutq nuqsonlarini dars jarayonida o'rganishda, berilgan topshiriqlar yordamida ma'lumotlarni chuqur tahlil qilishga erishadilar. Ma'lumki, og'ir nutq nuqsonlari qatoriga rinolaliya nutq nuqsoni ham kiradi. Ushbu rinolaliya nutq nuqsoni maxsus pedagoglar tomonidan o'rganilgan bo'lib, bugungi kunda logoped va shifokorlar bilan hamkorlikda bartaraf etish usullari ishlab chiqilmoqda.

Rinolaliya og'ir nutq nuqsoni kelib chiqishiga ko'ra ochiq rinolaliya turi, yopiq rinolaliya turi va aralash rinolaliya turlariga ajratiladi.

Og'ir nutq nuqsonlari qatoriga kiruvchi rinolaliya nutq nuqsoni Yevropa mamlakatlarida, MDH mamlakatlarida va respublikamizda ham chuqur o'rganilgan. Bo'lajak logopedlar rinolaliya nutq nuqsoni bo'yicha nazariy bilimlarni egallashda, topshiriqlarni bajarishda olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari bilan tanishib chiqadilar.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

N.I. Pirogov, N.V. Voronsovskiy, P. Subbotin, M.I. Paykin o‘zlarining ilmiy ishlarida operativ tadbirlar ta’sirida tanglayning qay darajada o‘zgarishi, tanglay hajmining qaysi ko‘rsatkichlari manqalanishdagi logoterapiyaga yaxshi ta’sir ko‘rsatishi kabi masalalarni muhokama qilganlar.

N.I. Pirogovning shogirdi N.I. Voronsovskiy 1870-yilda normal nutqni tiklash yo‘lida uranoplastika qilish orqali oldinga bir qadam qo‘yildi, deb ta’kidlagan. Ularning fikricha, uranoplastikadan keyin ham manqalanishning saqlanib qolishining sababi yumshoq tanglayning ikkilamchi qisqarishi, harakatchanligining yetishmovchiligidir. Lekin, uning fikricha, talaffuzdagi nuqsonlarni har kuni artikulyatsion mashqlar bajarish orqali bartaraf etishda nutq sekin-asta tushunarli bo‘la boshlaydi.

Jarrohlar tomonidan og‘iz bo‘shlig‘idagi anatomik nuqsonlarni bartaraf qilish bo‘yicha sezilarli ijobiy ishlar qilinganligiga qaramay, ulardan hech biri jarrohlik muolajasi yordamida nutqni fonetik yo‘nalishda shakllantirish bo‘yicha ijobiy natijalarga erisha olmadi. Uranoplastika rinolaliya nutqidagi nazal talaffuzni o‘z-o‘zidan bartaraf qilmaydi, deb e’tirof etiladi. A.A. Limbergning ma’lumot berishicha, jarroh mavjud yoriqlik deformatsiyasini davolash va bartaraf etishdagi ishda o‘z zimmasiga tushadigan vazifani aniq tasavvur qilishi kerak bo‘ladi. Jarrohlik yo‘li bilan davolashning vazifasi – mumkin qadar zararlangan organlarni, ularning faoliyatini buzmasdan, shakli va kattaligini to‘liq qayta tiklashdir.

Chet el mutaxassislari rinolaliya nutq nuqsonini o‘rganish va logoterapiyaning rivojlanishiga katta hissa qo‘shdilar. XX asr boshida Lemone, Makuen, Kez va boshqalar tanglay yoriqliklarini jarrohlik yo‘li bilan davolashni takomillashtirdilar va har doim jarrohlik aralashuviga qo‘ra ta’lim jarayoni o‘smir va katta yoshdagi kishilarda nutqdagi manqalanishni bartaraf etishda katta imkon yaratadi, deb ta’kidlaganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur yo‘nalishda ilmiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Rinolaliya nutq nuqsonini o‘rganishga oid ilmiy adabiyotlar, xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqot ishlari o‘rganilib, ularning natijalari qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, logopedik amaliyotda qo‘llaniladigan artikulyatsion mashqlar va topshiriqlarni bajarish jarayoni kuzatildi hamda ularning samaradorligi tahlil etildi. Olingan ma’lumotlar asosida rinolaliya nutq nuqsonini bartaraf etishda topshiriqlarning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nuqson mohiyatini va uni bartaraf etish imkoniyatlarini tibbiy va pedagogik tomondan o‘rganish ochiq manqalanishda nutq buzilishlarini bartaraf etuvchi pedagogik metodlarda ikki yo‘nalish vujudga keldi.

M.Ye. Xvatsev nemis maktabi tamoyillarini shaxsiy tajribaga asoslangan holda rivojlantirdi. Juda ko‘p chet el mutaxassislarining amaliyotini o‘zlashtirib, M.Ye. Xvatsev tomonidan bayon etilgan metodika qiyin hollarda ham ijobiy natijalarni berdi. Lekin yuqori natijalarga erishmoq uchun logopedning yuqori darajadagi mohirligi va nutq apparatining anatomiyasi va fiziologiyasini chuqur bilishi talab qilinadi, bemorlardan esa diqqatni kuchaytirish va tirishqoqlik talab etiladi. Metodikada bemorning nutq apparatini rivojlantirish uchun mashqlarning murakkab kompleksi va katta miqdordagi mexanik usullar taklif qilinadi.

Metodikaning qiyinligi va yetarli darajada samarador bo‘lmaganligi muallif tomonidan ta’kidlanadi. “Juda jiddiy” hollarda 3–4-oy davomida bosib o‘tilgan muolaja kursi nutqni hali to‘liq va tushunarli qila olmaydi; dastlabki davrlarda birikmali tovushlarga qaramay, tovushlar talaffuzida chalkashtirish, bir-birining o‘rnini almashtirib talaffuz qilish hollari uchrab turadi.

Fransuz yo‘nalishi ayrim metodistlar bilan birga rus olimlari (F.A. Rau, Ye.F. Rau, Z.G. Nelyubova, T.N. Voronsova, A.G. Ippalitova va boshqalar) tomonidan rivojlantirildi. Bu ishlarda rinolaliya nutq nuqsonida logopedik yordamni operatsiyagacha va operatsiyadan keyin o‘tkazish zarurligi ta’kidlangan. Lekin ko‘p hollarda operatsiyadan keyingi ishga juda katta e’tibor berilib, ehtiyotkorlik bilan operatsiyagacha bo‘lgan davrda mashg‘ulotlarni o‘tkazish kerakligi ham qayd etiladi.

Nuqsonni bartaraf etishning samarali yo‘llarini qidirib, mutaxassis logopedlar shifokorlar bilan yaqin hamkorlikda nuqsonni tahlil qilishning yangi usullariga murojaat qildilar. Logoped N.I. Serebrova shifokor L.V. Dmitreva (1968-yil) bilan hamkorlikda rentgenografiya metodini qo‘llab, uning yordamida rinolaliya nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar bilan o‘tkaziladigan logopedik korreksion ish dinamikasini kuzatish va faqat logopedik usullar bilangina nutq faoliyatini to‘liq tiklash imkoniyatini taxmin qila bildilar. Ushbu usuldan foydalanish shuni ko‘rsatadiki, logopedik ishning samaradorligi qator faktorlarga bog‘liq. Ular quyidagilar:

- yumshoq tanglay va halqumning orqa devorining harakatchanligi;

- halqumning orqa devori va yumshoq tanglay orasidagi masofa;
- halqumning oʻrta qismining kengligi.

Nutqning ushbu buzilishida bajariladigan logopedik ishlardan biri tavsiya qilindi, ya'ni logopedik mashgʻulotlarda bemorlar nutq jarayonida nafas olish qoidalarini oʻrganadilar. Mashgʻulot vaqtida tanglay pardasi taranglashadi, shuningdek, pastki jagʻ ham bir muncha pastga tushirilgan boʻlishi lozim. Ushbu metodika toʻgʻri nafas olish va chiqarish koʻnikmalarini oʻzlashtirish bilan bir vaqtda ovoz korreksiyasini va tovushlar artikulyatsiyasini ham nazarda tutadi.

N.I. Serebrovaning kuzatishlari ovozning normal jaranglashi uchun yumshoq tanglayning halqumning orqa devori bilan toʻliq birikishi zarur emasligi haqidagi taxminni isbotladi. Agar yumshoq tanglay bilan halqumning orqa devori oʻrtasidagi masofa yumshoq tanglay bilan tilning orqa qismi oʻrtasidagi masofadan kam boʻlsa, ushbu mashgʻulotlar davomida burun ottenkasi boʻlmagan nutqqa erishish mumkin. Shunday qilib, rinolaliya nutq nuqsonida talaffuzdagi kamchiliklarni korreksiya qilish amaliyotida rentgenografiya usulini qoʻllash mashgʻulotlar boshlanguncha amalga oshiriladigan korreksion muolajalar natijasini oldindan koʻrishga va ishni shu asosda rejalashtirishga imkoniyat yaratadi.

Rinolaliya nutq nuqsoni haqidagi ta'limotning rivojlanish tarixi shuni koʻrsatadiki, mutaxassis logopedlar va shifokorlar ochiq rinolaliya nutq nuqsonida nuqsonni bartaraf etishning ma'lum metodikalarini taklif qilib, halqum–tanglay halqasini hosil qilish va mustahkamlashga intilganlar.

Rinolaliya nutq nuqsoni hosil boʻlishiga koʻra dislaliyadan farq qiladi, ya'ni rinolaliya nutq nuqsonida tovushlarni burun-dimogʻ orqali talaffuz qilish hollari kuzatiladi. Rinolaliya nutq nuqsonida tovushlar artikulyatsiyasi, fonatsiya, tovush hosil boʻlish mexanizmlari jiddiy ravishda normadan chetga chiqadi.

Normal fonatsiya boʻlganda kishida burun tovushlaridan tashqari nutqdagi barcha tovushlarni talaffuz qilish vaqtida burun-xalqum va burun boʻshligʻining boʻgʻiz va ogʻiz boʻshligʻidan ajralishi roʻy beradi. Nutq jarayonida yumshoq tanglay uzluksiz ravishda turli balandlikka koʻtariladi va tushadi, bu holat tovushlar talaffuziga bogʻliqdir. Unli tovushlar talaffuzida tanglay–xalqum undosh tovushlar talaffuziga nisbatan kamroq birlashadi. Tanglay–xalqumning eng kuchsiz birlashishi "v" undosh tovushi talaffuzida, eng kuchli birlashishi esa "s" undosh tovushi talaffuzida kuzatiladi.

Yuqorida keltirilgan olimlarning ishlariga nazar soladigan boʻlsak, deyarli barcha mualliflar rinolaliya nutq nuqsonini oʻrganishda tibbiyot aralashuvi orqali yaxshi natijalarga erishganlar. Boʻlajak logopedlar rinolaliya nutq nuqsonini oʻrganishda "Logopediya" fani, "Logopedik texnologiya" fani, "Logopedik massaj" fani, "Logopedik ritmika" kabi fanlar yordamida ogʻir nutq nuqsonlarini chuqur oʻzlashtirishga erishadilar. Barcha fanlardan keltirilgan ma'lumotlar bir-biri bilan bogʻliq holda oʻrgatiladi va 2-kursdan boshlab boʻlajak logopedlar "Logopediya" fanidan nazariy bilimlarni oʻrgana boshlaydilar. Nazariy va amaliy bilimlarda beriladigan mustaqil topshiriqlarning ahamiyati shundan iboratki, talaba mustaqil ma'lumot izlaydi, ilmiy-nazariy ma'lumotlarni tahlil etgan holda izlanadi. Savollar paydo boʻlsa, soʻraydi hamda tushunmagan ma'lumotlarni aniqlashtirib, tahlil qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Boʻlajak logopedlar rinolaliyani ogʻir nutq nuqsoni sifatida oʻrganishda qoʻllaniladigan topshiriqlarning ahamiyati shundan iboratki, hozirgi kunda texnika asri boʻlganligi sababli boshqa mamlakatlarda olib borilayotgan tadqiqot ishlarini topib, ular haqida ma'lumot olish mumkin. Bu esa talabaning mustaqil ravishda oʻz ustida ishlashiga ta'sir koʻrsatadi. Topshiriqlar ogʻzaki, koʻrgazmali, amaliy va yozma holda taqdim etilishi mumkin. Eng muhimi, taqdim etilgan topshiriq berilgan mavzuni koʻrsatib, uni toʻliq tushuntirib berishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Волкова П.С., Шаховская С.Н. Логопедия. – Москва: Владос, 2002.
2. Волкова Г.А., Шаховская С.Н. Логопедия: учебник. – Москва, 2003. – 253-bet.
3. Achilova S.J. Umumiy oʻrta ta'lim muassasalarida ogʻir nutq nuqsonli bolalar bilan ishlashda logopedik shoxobchaning oʻrni. "Umumiy oʻrta ta'lim muassasalarida ijtimoiy-emotsional ta'lim metodikalarini joriy etish: muammolar va yechimlar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari toʻplami. – 2025-yil 16-sentabr. – 481–483-bet.
4. Achilova S.J. Factors and Principles of Preparing Future Speech Therapists to Work with Children with Severe Speech Impairments. 6th International Black Sea Scientific Research and Innovation Congress. – 2025-yil. – 386–390-bet.
5. Achilova Sevara Djasirkulovna. Mechanisms of Creating a Professional Information Environment in Preparing Future Speech Therapists to Work with Children with Severe Speech Disorders. Modern American Journal of Social Sciences and Humanities. ISSN (E): 3067–8153. Volume 01, Issue 07, October 2025. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=UIwzmp8AAAAJ&citation_for_view=UIwzmp8AAAAJ:qjMakFHDy7sC.

13.00.00	Pedagogika fanlari
13.00.01	Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
13.00.02	Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo‘yicha)
13.00.03	Maxsus pedagogika
13.00.04	Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05	Kasb-hunar ta’limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06	Elektron ta’lim nazariyasi va metodikasi (ta’lim sohalari va bosqichlari bo‘yicha)
13.00.07	Ta’limda menejment
13.00.08	Maktabgacha ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09	Ijtimoiy pedagogika
07.00.00	Tarix fanlari
19.00.00	Psixologiya fanlari
01.00.00	Fizika-matematika fanlari
02.00.00	Kimyo fanlari
03.00.00	Biologiya fanlari
09.00.00	Falsafa fanlari
10.00.00	Filologiya fanlari
11.00.00	Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov
Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №4(3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№C–5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.